Çăмăллăн килмерĕ Аслă Çĕнтерӳ

65-мĕш хут эпир пирĕн халăх Аслă Отечественнăй вăрçăра Çĕнтерӳ тунине уявлатпăр. Майăн 9-мĕшĕ 1418 кунпа çĕр хушшинчи юнпа пирĕн çĕр-шывăн паттăрлăх летопиçне çырăнса юлнă.

Мирлĕ тӳпе айĕнче ирĕклĕ çĕршывра пурăнассин хакĕ питех те пысăк. Тылра та, фронтра та çынсем хăйсен гражданла тивĕçне чыслăн пурнăçланă, пурнăçĕпе вăйхалне шеллемесĕр фашизма аркатас ĕçе тӳпе хывнă. Вăрçă хуйхи пырса перĕнмен çемье çук та пулĕ.

Çĕнтерӳ хакĕ питех те пысăк – 30 миллиона яхăн çын пурнăçĕ таталнă. Мобилизаци йĕркипе Муркаш районĕнчен фронта ăсатнă 9845 çынран 5491 çын каялла таврăнайман.

Муркаш районĕн çыннисем Аслă Отечественнăй вăрçă историне хăйсен ырă ĕçне сахал мар хывнă. Пиншер çын патшалăх наградисене тивĕçнĕ. Б.М. Васильев, И.Г. Мешаков, Я.А. Анисимов, Г.А. Алексеев, А.И. Воробьев Совет Союзĕн Геройĕсем пулса тăнă, А.А. Быков – Мухтав орденĕн тулли кавалерĕ.

Алла хĕç-пăшал тытса фронтра Çĕнтерĕве çывхартнисемпе эпир чăннипех те мухтанатпăр. Вĕсем хушшинче вара Муркаш районĕнчи вуншар хĕрарăм та пулнă.

Хисеплĕ фронтовиксем. Вĕсем пĕтĕм тĕнчене Çĕнтерӳ патне ăнтăлу епле çирĕп пулнине кăтартса пачĕç. Çĕре çити пуç тайма тивĕç эпир вĕсен умĕнче.

Çĕнтерӳ кунне паллă тунă май пире хуйхă туйăмĕ те çупăрлать.

Тăшмана çапса аркатса Çĕнтерĕве çывхартас ĕçе тыл ĕçченĕсем, станоксем умĕнче тăракансем, колхоз уй-хирĕсенче вăй хуракансем те тивĕçлĕ тӳпе хывнă. Вĕсем фронта валли мĕн кирлине пĕтĕмпех парса тăнă: хĕç-пăшалне те, тумтирне те, çимеллине те.

Фронтовиксен ырă йăлисене Афганистан вăрçине, Çурçĕр-Кавказ регионĕнчи, ытти хĕрӳ точкăсенчи хирĕç тăрусене хутшăннисем малалла тăснă. Çар тивĕçне пурнăçласа вĕсем хăйсен пурнăçне шеллемесĕр паттăрлăхпа хăюлăх кăтартнă.

Истори çакна çирĕплетсе парать. Тĕнчере тăнăç пурнăçшăн хăрушлăх пур чухне Раççейĕн хăрушсăрлăхĕн шантарăвĕ Хĕç-пăшаллă Вăйсем, вĕсен хӳтĕлев шайĕ пулса тăраççĕ. Çакна эпир те, çĕр-шыв ертӳçисем те, пĕтĕм халăх та лайăх ăнланаççĕ.

Çĕнтерĕве епле хакпа çĕнсе илнине, унта кашниех мĕн чухлĕ тӳпе хывнине пирĕн нихăçан та манса каймалла мар. Çĕнтерӳ хальхи тата пулас ăрусене пурнăç парнелерĕ.

Паян Раççей Хĕç-пăшаллă Вăйĕсен çар çыннисем çĕр-шывăн хӳтĕлев шайне тата хăрушсăрлăхне ӳстерсе пыраççĕ, Конституци тивĕçне чыслăн пурнăçласçĕ, çар ăсталăхне ӳстерессипе чăтăмлăх, тӳсĕмлĕх, çирĕплĕх кăтартса параççĕ. Кунта вара вĕсемшĕн вăрçă ветеранĕсемпе тыл ĕçченĕсем тĕслĕх пулса тăраççĕ.

Пурсăра та сире хăюлăх, паттăрлăх, çарпа халăх пĕрле пулса фашизма çапса аркатнă, Тăван çĕршывăн ирĕклĕхĕпе никама пăхăнманлăхне сыхласа хăварнă кун – Аслă Çĕнтерӳ кунĕ ячĕпе саламлатăп!

В. АНДРЕЕВ,
Чăваш Республикин çар комиссариачĕн Муркашпа Элĕк районĕсен уйрăмĕн пуçлăхĕ.

«Снаряд ванчăкĕ халĕ те ӳпкемре»

Аслă Отечественнăй вăрçă вĕçленнĕренне 65 çул çитрĕ. Шел пулин те, вăрçă ветеранĕсем сахаллансах пыраççĕ. Аслă Çĕнтерӳ уявне 65-мĕш хут уявлакансенчен пĕри – Çатракасси ял тăрăхне кĕрекен Çĕньял Хуракасси ялĕнче пурăнакан Петр Степанович Степанов.

87 çулхи ветеран тухсах çӳреймест. Хăлхи те япăх илтет. Çавна май Çатракассинчи шкул ачисем ун патĕнче тăтăшах пулаççĕ, вăрçă çулĕсем пирки каласа панисене тимлесе итлеççĕ, ватă çынна пулăшу памалли пирки те манмаççĕ. Ака уйăхĕн 20-мĕшĕнче те 4-мĕш класра вĕренекенсем класс ертӳçи С.В. Федорова тата В.П. Конузина ертсе пынипе ветеран патĕнче пулчĕç. Шкул ачисем хăйсем ăсталанă парнепе тата пĕчĕк концертпа саламларĕç.

Ветеран Аслă Отечественнăй вăрçă çулĕсене çапла аса илет:

– Мана мобилизаци йĕркипе 1942 çулхи февралĕн 13-мĕшĕнче вăрçă хирне ăсатрĕç. Унччен вара колхозра тĕрлĕ ĕçре тимленĕ: суха та тунă, акнă, мĕн çитĕнтернине пухса кĕртнĕ...

Малтанах 3 уйăх хушши вĕренмелле пулчĕ. Фронтра вара водитель пулса çапăçрăм. 1943 çулта Мускав патĕнчи Сталиногорск хулинчи танкистсем хатĕрлекен училищĕне лекрĕм. Ăна пĕтернĕ хыççăн танкист пулса тăтăм.

Пире Калинин фронтне ăсатрĕç. Эпир 29-мĕш танк полкĕ шутĕнче çапăçусене хутшăнтăмăр. Çав çулах госпитале лекмелле пулчĕ. Карачево хули патĕнче амантăм. Ӳпкене снаряд ванчăкĕ лекрĕ.

Сывалса тухнă хыççăн каллех фронта кайнă. Курск пĕкки патĕнчи хаяр çапăçусене те хутшăнма тиврĕ. Тĕрĕссипе çав çапăçусенчен сывăн тухасса никам та шухăшламан пулĕ. Тăшманпа питĕ хаяр тытăçусем пулса иртрĕç.

Çапăçу хыççăн çапăçу. Нимĕçсене хăваласа Польша, Украина çĕр-шывĕсене ирĕке кăлартăмăр. Берлина та çитрĕм, фашистсен тĕп йăвине – Рейхстага эшкерсенчен тасатнă çĕре те хутшăнтăм. Майăн 9-мĕшне вара Берлин хулинче кĕтсе илтĕм.

Вăрçă хыççăнхи çулсем пирки асăнса хăварас пулсан, çавна каламалла. Тăван яла эпĕ 1947 çулта кăна таврăнтăм. 1948 çулта Христина Васильевнапа çемье çавăртăмăр. Эпĕ колхозра ĕçлеттĕм, мăшăр вара колхозрах ветеринари врачĕ пулса тăрăшатчĕ. Халĕ вăл пурнăмасть ĕнтĕ.

Эпир 2 хĕр пăхса ӳстертĕмĕр, пурнăç çулĕ çине кăлартăмăр. Шел пулин те, асли вăхăтсăр çĕре кĕчĕ. Кĕçĕнни вара Алина Шупашкарта пурăнать.

Юлашкинчен вара Аслă Отечественнăй вăрçăра пĕрле çапăçнисене, ветерансене, тыл ĕçченĕсене, пурне те Аслă Çĕнтерӳ уявĕ ячĕпе чĕререн саламлатăп, пурсăра та ырлăх-сывлăх, мирлĕ тӳпе сунатăп.

Сăн ӳкерчĕкре: П.С. Степанов 65-мĕш хут кĕтсе илет Аслă Çĕнтерӳ кунне.

А. Быков – Мухтав орденĕн тулли кавалерĕ

Кулленхи пурнăçра халăхăмăр ăслăлăхĕ те аталанса пырать, вăл çĕнĕ ӳсĕме тухать, пурнăç çине çĕнĕлле пăхма вĕрентет. Кунта манăн хамăн тĕп сăмахăма пусăнчен пĕр чăнлăх çинче чарăнса тăрас килет. Кун-çулпа ăна-кăна айккалла сирсе хăвармасăр, йывăрлăхсене кусăран пăхса пурнăç утăмĕпе тан пыракансем чĕрене хытарса куççуль витĕр каланинчен: «Паян сана питех те лайăх пулĕ, анчах хăвăнпа юнашар тулли куççуллĕ çынсем тăма пултараççĕ. Ан ман вĕсем пирки самантлăха та».

... Вут-çулăм. Пĕчĕк кăвайт-и вăл е инçете-инçете курăнакан çапăçу хирĕн çути, анчах ку инкек кирек камăн чĕрине те лăпкăлăхра хăвараймасть. Акă Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçи пĕтнĕренпе 65 çул çитрĕ. Анчах пирĕн халăхăмăршăн çак пысăк инкек паян та сас парать. Вăрçа сивлекенсем тунă утăмсем вĕсем. Иртнине тĕплĕ тишкерсе малашлăха пăхакансен, çĕнĕ тĕллевсем лартакансен утăмĕсем.

1941-1945 çулсенчи Тăван çĕршывăн Аслă вăрçи Муркаш Ене Совет Союзĕн пилĕк Геройне тата Мухтав орденĕн тепĕр кавалерне пачĕ. Кашнин ячĕ паян пирĕн чĕрере. Çапах пурнан пурнăç вĕсем тĕлĕшпе те туса çитерейменнине ума кăларать. Апла пулсан çитменлĕхсене пĕтерес пулать. Çакăн пирки каласрĕ те ĕнтĕ Çатракасси ял тăрăхĕнчи Хуракасси выççăлккинче çуралса ӳснĕ, кунтах пурăннă, Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçин фронтĕнчен Мухтав орденĕн тулли кавалерĕ пулса таврăннă Александр Артемьевич Быковăн (09.01.1921 – 31.05.1972 çç) çурчĕ умĕнче район администрацийĕн пуçлăхĕ Ю. Иванов асăну хăми уçнă май.

– Пирĕн çак ĕç вăл Александр Артемьевичпа унăн тăванĕсене хисеп тунипе пĕрлех вăрçа сивлени те, кунта килнĕ Кашмаш шкулĕнче вĕренекенсемшĕн патриотизмла воспитани те, – терĕ А. Быковăн мăшăрне Мария Архиповнăна куçран пăхса, тав туса Юрий Александрович.

Шкул ачисем чечек пани тата сăвă-юрăпа саламлани, ял тăрăхĕн пуçлăхĕ Ю. Кожевников ял тăрăхĕнче Çĕнтерӳ кунĕ умĕн туса иртернĕ ĕçсем пирки калани тата Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçин участникĕ В. Иванов каланă аса илӳсем, Кашмаш шкулĕн директорĕ Г. Ершова çамрăк ăру малаллах пăхни пирки шантарни уява пысăк чыс турĕç.

Александр Артемьевич 1934 çулта Кашмашри 7 çул вĕренмелли шкултан вĕренсе тухнă. Вăл вăхăтри нумай ачасем пекех çамрăклах çĕр ĕçне кӳлĕннĕ. Фашистла Германи пирĕн çĕр-шыв çине сĕмсĕррĕн тапăнсан, ытти халăхпа пĕрле 1942 çулхи ака уйăхĕн 7-мĕшĕнче фронта тухса каять. Калинин, Брянск, Хĕвел Анăç, 1-мĕш тата 2-мĕш Беларуç фрончĕсенче Тăван çĕр-шыв ирĕклĕхĕшĕн çапăçать. Çапăçусенче 3 хутчен йывăр аманать, анчах татах фронтра юлать. Çаксене шута илсех ĕнтĕ пирĕн ентеше Александр Артемьевич Быкова çĕр-шыв Мухтав орденĕн виçĕ степенĕпе те наградăланă.

– Çемье таврашĕнче паттăр пур пулсан, унăн ятне тивĕçлĕ шайра тытса тăрасси – питех те яваплă ĕç. Çакна эпир кулленхи пурнăçра туйсах тăратпăр, – терĕ Быковсен кинĕ Елена хăйне сăмах парсан.

А. БЕЛОВ.

Сăн ӳкерчĕкре: Асăну хăми уçнă çĕре хутшăннă Быковсем амăшĕпе Мария Архиповнăпа.
Автор сăн ӳкерчĕкĕсем.

Полк ывăлĕ – Мăн Тутаркассинчен

1941-1945 çулсенчи Тăван çĕршывăн хаяр вăрçине Мăн Сĕнтĕр тăрăхĕнчен 598 çын тухса кайнă. Вĕсенчен 11-шĕ – хĕрарăмсем. Мирлĕ пурнăça сыхлама фронта тухса кайнисенчен 295-шĕ çапăçу хирĕсенче паттăррăн пуç хунă. Аслисемпе пĕрлех ачасем те нимĕç фашисчĕсемпе çапăçни Мăн Сĕнтĕрсемшĕн ют мар. Литературăри полк ывăлĕ Мăн Сĕнтĕрсене те çывăх тăрать.

Алексей Самуилович Адамов 1933 çулхи çу уйăхĕн 11-мĕшĕнче паянхи Муркаш районĕнчи Мăн Тутаркасси ялĕнче çуралнă. Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçи пуçлансан ашшĕ нимĕç фашисчĕсемпе çапăçма фронта тухса кайсан, мĕн пĕчĕкрен ăна çывăх тăнă Алешăн та фронта ашшĕне пулăшма каяс шухăш тĕвĕленме пуçланă. Епле-ха йывăрлăхра аттене пĕччен хăварас? Вăрçă çулĕсенчи ачасем хăвăрт ӳснинчен тĕлĕнмелли çук. Хăйĕн утăмĕ амăшне амантасран хăранă шăпăрлан шухăш-тĕллевĕне тата ĕмĕтне никама та паллаштарман. Çавăнпа та 1942 çулхи утă уйăхĕнче Алеша киле пыманнипе канăçне çухатнă амăшĕпе ял çыннисен шухăшне амăш куçĕпе çеç пăхмалли юлать. Хăй шухăшĕнчен пăрăнма юратман Алеша вара пĕр кун ирлесех çурăм хыçне пĕчĕк кутамкка çакса ашшĕ патне пулăшу пама кайма тухать. Мăн Сĕнтĕр – Етĕрне çул çинче çара уран пыракан ачана пĕр «полуторка» автомашина Çĕмĕрлене çитерет. Çулăн пĕрремĕш пайĕ хыçра ĕнтĕ. Хăйĕн тĕллевне пурнăçа кĕртме пуçланă 9 çулхи арçын ача Çĕмĕрлере чукун çул вокзалĕнче Çĕпĕртен фронта каякан 369-мĕш дивизин 1223-мĕш полкĕн салтакĕсем çумне çулăхать. Ăшă çĕре кĕртме тата çимелли ыйтса хайхискер вакуна кĕрет. Эшелон тапрансан та хăйĕн тĕллевне уççăн палăртмасăр Алеша салтаксемпе пĕрле хускалать. Çакăнтан пуçланать те ĕнтĕ Чăвашран тухнă полк ывăлĕн фронтри çул-йĕрĕ.

Вăрçă вăл ача вăййи мар. Çакна ăнланнă, анчах çул çинчи тĕллипаллисĕр ачана тăлăххăн çул çинче тăратса хăварас мар тесе маларах асăннă çар чаçĕн салтакĕсем ăна полк ывăлĕ туса хураççĕ. Ачана пулемет расчечĕн 2-мĕш номерĕ пулса патронсем йăтса пырса тăма хушаççĕ. Хăюллă арçын ача кĕске вăхăтрах пулемет ĕçне хăнăхать.

Акă пĕрремĕш çапăçу. Фашистсем татти-сыпписĕр тăхлан çумăр çутараççĕ, йĕри-тавра фашистсен снарячĕсем çурăлаççĕ. Çакă ĕнтĕ вăл фронт. «Атте те çакнашкал йывăрлăххрах ĕнтĕ. Хăрама та, чакма та юрамасть», – шутлать полк ывăлĕ. Хăй вара пулемет патне татти-сыпписĕр патронсем йăтать. Акă пулемет шăпланчĕ... Алеша çывхаракан фашистсем çине пăхса илсе пулемет умĕнче выртакан юлташĕ патне ыткăнчĕ. Анчах... унăн çамки юнланнă. Юлташăм вилнĕшĕн тавăратăп сире, ирсĕр фашистсем, тесе Мăн Тутаркасси ачи пулемет патне туртăнать. Çав вăхăтра юнашар темĕн кĕрĕслетрĕ, тĕнче хуралса килчĕ... Урăх 9 çулхи арçын ача нимĕн те астумасть. 8-мĕш кунне фронтра «ашшĕне пулăшакан» полк ывăлĕ стройран тухать. Госпитальте сывалнă хыççăн полк ывăлне вăйпах киле ăсатаççĕ. Алеша-фронтовик каллех парта хушшине ларать. Анчах салтак пурнăçĕ унăн асĕнчен каймасть.

Çар формине Алексей Самуилович Адамов тепĕр хут 1952 çулхи августăн 30-мĕшĕнче тăхăнать. Çавăн чухне ăна действительнăй çар службине илеççĕ. Хыççăн полк ывăлĕ çар училищинчен вĕренсе тухса офицер пулса тăрать. Унăн юлашки служба вырăнĕ – Казахстан. Тивĕçлĕ канăва тухсан та запасри майор Шупашкарта шкул ачисене пуçламăш çар хатĕрлевĕн никĕсĕсене вĕрентет.

С. СОКОЛОВА,
Мăн Сĕнтĕр библиотекин ертӳçи.